821.163.41-31.08 Halilović E.
811.163.41'38

Милојка С. Рибаћ[1]
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
ORCID: 0009-0002-8118-2100

Марко М. Милошевић[2]
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
ORCID: 0009-0009-2402-7009

ТИПОВИ ТУЂЕГ ГОВОРА У РОМАНУ *БЕКОС* ЕНЕСА ХАЛИЛОВИЋА[3]

У раду ћемо настојати да препознамо и опишемо типове преношења туђег говора у роману *Бекос* Енеса Халиловића, објављеном 2025. године. Помоћу структурног приступа најпре ћемо описати граматикализоване моделе преношења туђих речи – управни и неуправни говор, при чему ће анализом бити обухваћене и модификације двају поменутих модела. Полазећи од синтаксичко-стилистичког аспекта анализе, размотрићемо и стилске ефекте употребе свих забележених типова преношења туђег говора, и то следећи класификацију коју је начинио Милош Ковачевић (2012а, 2012б, 2023). Спроведеном анализом у раду су уочени следећи модели преношења туђих речи: 1) неуведени управни говор (реплика дијалога, одсечни дијалог), 2) уведени и неуведени слободни управни говор, 3) изречени и неизречени (помишљени) управни говор, 4) гномски управни говор, 5) управни монолошки говор, 6) неуправни говор (основни модел), 7) неконекторски неуправни говор и 8) полуслободни неуправни говор.

Кључне речи: туђи говор, управни говор, неуправни говор, синтакса, стилистика, *Бекос*, Енес Халиловић

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Предмет овог рада јесте идентификовање и описивање типова преношења туђег говора у роману *Бекос* Енеса Халиловића из 2025. године. Помоћу структурног приступа, најпре ће бити описани граматикализовани модели преношења туђих речи – управни и неуправни говор, а анализом ће бити обухваћени и подмодели који настају као резултат варијација ових двају модела. Полазећи од синтаксичко-стилистичког аспекта анализе, у раду ће бити размотрени и стилски ефекти употребе свих забележених типова преношења туђих речи, у складу са класификацијом коју је утврдио Милош Ковачевић (2012а, 2012б, 2023).

1 milojka.ribac@filum.kg.ac.rs

2 marko.milosevic@filum.kg.ac.rs

3 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2026. години број 451-03-33/2026-03/ 200198).

Књижевно дело Енеса Халиловића било је предмет невеликог броја књижевнонаучних радова (в. Џанковић 2018; Ристановић 2019; Јањић 2023) пре но што је писац добио „Велику награду Иво Андрић" за 2023. годину. Овим значајним признањем пишчево поетско и прозно стваралаштво постало је предмет научног скупа *Књижевно стваралаштво Енеса Халиловића*, одржаног од 5. до 7. јула 2024. године у оквиру Одељења за српски језик Андрићевог института у Андрићграду. Скупови овог типа се већ традиционално, из године у годину, посвећују писцима добитницима Андрићеве награде, чиме се изродила читава едиција *Добитници Андрићеве награде*. Темом скупа обухваћене су како књижевне, тако и језичко-стилске анализе Халиловићевих дела, које су испраћене зборником (Ковачевић 2025) сачињеним од деветнаест реферата, од којих је већи део посвећен књижевнотеоријским и књижевнокритичким разматрањима, док три рада осветљавају лингвистичке и лингвостилистичке особености Халиловићеве прозе. Тим трима радовима настављен је пут језичке анализе опуса Енеса Халиловића, којем је у досадашњим проучавањима, колико нам је познато, приступао једино М. Милошевић (2023), бавећи се типовима туђег говора у роману *Људи без гробова*. Стога овај рад надграђује досадашњу језичку анализу пишчевог опуса, уз настојање да се она настави на савременом корпусу.

Халиловићев најновији роман *Бекос* већ је препознат у књижевној заједници као вредно књижевно остварење. Наиме, роман је ушао у ужи избор за Нинову награду за роман године, а награђен је и „Косариним виђенцем" на фестивалу „Годишње звездане ноћи" у Црној Гори, као и наградом „Београдски победник". У фокусу романа јесу три лика који говоре у првом лицу, градећи сажето и емотивно штиво о питањима егзистенције и идентитета. Први глас у роману припада психијатру Пилорети, који се, вративши се на Пештерску висораван да сахрани оца, суочава са суровом стварношћу издаја и људског неморала. Други глас је приписан Лемезу, лику који психијатру Мартину открива тајне балканских криминалних група, док је трећи глас исповедни глас Мартина о односу са Лемезовом сестром. Фактографски догађаји којима обилује роман приближавају ово дело документарној прози, а грађу за роман писац је, како и сам наводи, налазио у бројним изворима: новинским чланцима, судским списима, полицијским подацима и сл. У прилог квалитету овог Халиловићевог романа говори и веродостојност испричаног, као и чињеница да су у роман унесени познате личности и познати догађаји. Реч је о роману сазданом од горких истина, у којима, према речима аутора, има много трагике и мало хумора.

Идејну основу овог романа чини мисао да све једном мора бити изречено, будући да је човек биће говора. Показатељ тога јесте и сам наслов, сачињен од праречи *bekos*, на чију ће се етимологију писац осврнути у завршном делу романа:

> „Kad mislim o tome zašto je Lemez progovorio sve što ga nisam pitao, setim se da su Egipćani pre Psametiha verovali kako su baš oni najstariji narod. Ali Psametih odluči da dozna koji je narod najstariji; on je smislio ovo: dva novorođena deteta, od nekih prostih roditelja, dao je pastiru da ih odgaja, ali da niko u prisustvu dece ne sme progovoriti ni reč ni slovo. Deca su rasla u jednoj kući, dovođene su im koze. Decu su dojile koze i ostajala su sama, nikada ničiju reč nisu čula ta deca. Ali nakon dve godine, kad je pastir ušao u kuću, oba deteta raširе ruke i poviču: Bekos! Pastir kad je javio Psametihu tu vest, ovaj se raspitivao koji narod ima tu reč. I saznade da Frigijci izgovaraju tu reč. Bekos u njihovom jeziku znači hleb. Frigijci su

sa Balkana prešli Dardanele, otišli u Malu Aziju i postali saveznici Trojanaca, ne tvrdim da su najstariji narod niti tvrdim da je bekos najstarija reč, ne; ovaj eksperiment o kojem Herodot piše meni govori samo jedno – čovek naprosto mora progovoriti" (191).

Према речима Михаила Бахтина (1980: 128, 132), туђи говор представља „говор у говору, исказ у исказу", али и „говор о говору, исказ о исказу", због чега је у истраживању форми његовог преношења неопходно посматрати узајамни однос ауторског и туђег говора. Као два основна вида преношења туђих речи издвајају се: 1) управни (директни) говор и 2) неуправни (индиректни) говор. Основна разлика између ова два модела огледа се у томе што управни говор чува емоционално-експресивне компоненте, док се оне у неуправном говору не преносе (в. Бахтин 1980: 133). Само ова два типа преношења туђег говора представљају граматикализоване синтаксичке конструкције, док су остале форме варијације или комбинације њихових обележја (в. Ковачевић 2012а: 15).

Интересовање за проблематику туђег говора у србистици интензивира се од шездесетих година XX века, а крајем XX и почетком XXI века ова област се конституише као посебна научна дисциплина – репрезентологија, која се прикључује синтагматици, синтакси реченице и синтакси дискурса. Од великог значаја за поменуту област јесте рад Милке Николић *Србистичка истраживања типова туђег говора током последње две деценије* (2020), у којем је дат преглед досадашњих репрезентолошких истраживања у србистици. До данас је написан већи број радова који се баве анализом типова туђег говора у српским романима XX и XXI века (в. нпр. Вељовић 2013; Ашић, Додиг 2014; Лутовац Казновац, Танасковић 2020; Милошевић 2023; Рибаћ 2024).

Теоријско-методолошки оквир овог истраживања преузет је, пре свега, из рада Милоша Ковачевића *О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора* (2012а), али и из радова Ковачевић 2012б (управни монолошки говор) и Ковачевић 2023 (гномски управни говор). Полазећи од схватања туђег говора као „сваког исказа некога лица укљученог у ауторски текст" (Ковачевић 2012а: 13), у раду ћемо анализирати форме преношења туђих речи у њиховој граматичкој и стилистичкој условљености. Очекује се да ће анализа показати фреквентнију употребу модификованих облика управног говора, који омогућавају преношење не само логичког садржаја, већ и афективне вредности исказа.

2. УПРАВНИ ГОВОР

2.1. У нужна синтаксичко-правописна обележја управног говора спадају: а) ауторска дидаскалија или конферанса, б) говор лика и в) ортографски маркери пренесеног говора лика (наводници, црта или курзив) (в. Ковачевић 2012а: 18). Овакав модел дословног преношења туђег говора подложан је бројним варијацијама, које се темеље на изостављању нужних конституената из граматикализованог модела. Уколико се из структуре управног говора изостави ауторска дидаскалија, настаје **неуведени управни говор**, који се терминолошки одређује и као **реплика дијалога** (в. Ковачевић 2012а: 20) и **одсечни дијалог** (в. Принс 2011: 129). Анализирани роман одликује се учесталим присуством овог подмодела управног говора, при чему, ради илустрације, наводимо само неке од уочених примера:

(1а)

Je li ti otac živ?
Jeste. I on ponešto odvaja od penzije da me pošalje u Njujork.
Kad skupite nešto, samo mi javi, i ja ću pomoći novcem ako treba.
Hvala ti, računao sam na tebe. Znam, ti bi mi uvijek parama pripomogao da ispunim želju.
Samo da makar preko polovine sume prebacimo, pa ćemo ti se javiti.
Ako, ako (13).

Amele, ti? Želiš li palačinke?
Ne, hvala. Slatkiše ne jedem nikako (24).

Boranija, ne pitaš me kako mi je bilo u zatvoru?
Al te vole kolege zatvorski čuvari. Mora da si ocinkario. Ja sam ležao u Tuli. Čitali su zatvorenici u novinama šta ste pokušali. Neki poginuli, neki dobili dugačke robije, a ti oslobođen.
Nisam oslobođen nego protjeran iz Rusije.
Pa naravno. Zar bi ostao tamo da te nađu.
Boranija, objasni mi, zašto smo išli u Švedsku? Zašto okolo? Ni danas mi nije jasno.
Znaćeš. Samo da odemo u Beograd. Imam za tebe posao, dobro plaćen (109).

Boluju li rudari?
Boluju od kraja maja do kraja avgusta, u tom periodu više vole da porade svoja imanja nego da se znoje u državnom rudniku.
Znači, zimi su zdravi (178).

Специфичност овог подмодела преношења туђег говора представља изостанак ортографских маркера, што је карактеристично превасходно за слободни управни говор. Ова чињеница од читаоца изискује фокусираност и сталну читалачку пажњу, неопходну за успостављање граница између говора различитих ликова. Као што видимо, реплике се у делу Енеса Халиловића наводе једна испод друге, што је на графостилистичком плану, услед недостатка ортографских маркера, значајан показатељ издвојеног подмодела.

Ауторске дидаскалије присутне су у одређеном броју примера у почетним репликама, док се даљи разговор наводи без њих. Имајући у виду да се у одмаклом дијалогу несметано може утврдити коме говор припада, навођење ауторске конферансе било би у датим случајевима редундантно како на комуникативном, тако и на стилистичком плану. У наставку наводимо пример који то потврђује:

(1б)

A gdje je Boranija?, pita ovaj kojeg smo sreli.
On je poginuo, bacio se pod voz, reče Boranija.
Onaj poče da plače: Kako mi ga je žao, dobri smo bili, kakva šteta...
Suza suzu ne stiže.
Pa pita taj: Jeste li mu podigli spomenik? Ja bih dao neku paru da pomognem ako treba.
Ne treba, druže, nisam poginuo. Samo sam želio da vidim da li bi me žalio.
O, Boranija, koje si đubre, što me sekiraš. Povjerovah da si mrtav! (67–68).

2.2. Најчешћа варијација управног говора у роману *Бекос* настаје када се из његове формалне структуре изоставе ортографски маркери говора лика, чиме се добија **слободни управни говор**, при чему треба констатовати да је говорник

увек имплициран. У односу на критеријум компонентне некомплетности, а у зависности од тога да ли у састав овог модела улази или не улази ауторска дидаскалија (конференса), слободни управни говор може бити **неуведени** (2а), настао „без икаквог приповедачевог посредовања (конференси, знакова навода, цртица [наш коментар: заправо црта] итд.)" (Принс 2011: 217), и **уведени** (2б), који је праћен ауторском дидаскалијом. Ауторска конференса се, у односу на говор лика, може налазити у трима позицијама – може бити антепонирана, интерпонирана и постпонирана говору лика.

(2а)

Tokom dana, čuvari me gledaju. Sigurno ti nije lako. Tebe je dozivao, čuo si (80)[4]; Producent se pojavio... Molim vas, gospođo, mogu li da snimim kako plačete? Pa to da ubacimo kao da se vi plašite pregleda... (114); Šef me poveo u kancelariju. Gleda papire. Vidi, vidi, kako si se ti povezao... U noći, ti šetaš, nosiš pištolj sa sastruganim brojevima. Nezaposlen, a osam stotina maraka u džepu nađeno. Kojim si ti putem krenuo! (137); Lemez, tanak, crn, ustade, priđe, opazih da blago hramlje... Pruži mi ruku. Šumar debeljuškast, nosi šumarski šešir. Predstavih se. I zahvalih se. Vi ste rekli mom drugu, doktoru Piloreti, da ima slobodno lekarsko mesto u ambulanti (175); Utrčala je baš kad sam vezao pertlu. Doktore, ja sam sestra... Caca, medicinska sestra... Znam da je ovo vaš prvi radni dan, ali... (175); Dok sam to govorio, Caca je plakala. Jecala. Lemez je ustao, vrtio se po sobi, otišao u kupatilo. Caca me grlila, stezala... Mili moj, molim te, ostani, ako ne budeš moj brat, budi mi ljubavnik (195).

(2б)

Ауторска дидаскалија у антепозицији:

Rekoh, sad bih, nakon očeve smrti angažovao neku agenciju za spremanje, čišćenje... da mi srede kuću (16); Tetka krši ruke, veli, možda ga je neko svratio da nacrta nešto za pare (18); Brzo Pidžama saziva kolegijum, i pita, koga ćemo, da nam obraz odbrani (18); Kažu, ako ne možeš da prodaš kuću, možda može Šumar da je uzme pod zakup (30); Pričali su, ima opasan momak, Boranija ga zovu, lopov, spreman i da se popne i da se podvuče i da se provuče (65); Narod je na groblju govorio, eto, sudbina, vjetar otvorio vrata da zverka uđe... (105); I pita me, znaš li šta treba da uradiš? (118); Rekoh, Amel inače trči pa trčite zajedno... (133); I rekoh mu, kad vidiš more, pogledaj sa lijeve strane, ima planina Rumija. Na planini Rumiji ima brdo Lisinj. Na tom brdu ima rupa, narod je zove rupa bez dna. Nekad su tu stočari bacali stoku koja ugine. Tu, u toj rupi, ima mnogo ljudi koji su bačeni (134); Pitam, šta ima novo? (158); Velim, Boranijo, rizikuješ, ako te uhvate za nešto sitno, može ovamo sve da padne (158).

*

I rekao: Evo nas, tu smo, doveo sam kandidata, čekamo (18); Šapranov je rekao: Не могу, я не имею права сдаться (101); Prošli smo pored škole. Učiteljica, starica, partizanka, u školskom dvorištu daje užinu mom učitelju Derdemzu koji, kad me ugleda, reče: Lemez, da nisi zaboravio da sviraš frulu? (103); I često sam joj govorio: učini mi uslugu, drugarice, i dobićeš slobodu (105); Navalio ja na riblju čorbu i kažem: Šange, uvijek sam glumio gusare u amaterskom pozorištu. Baš mi odgovara restoran *Gusar* (124); Emisija o kriminalu; novinar kaže: Nestao je Vojislav Raičević zvani Voja Amerikanac. Izvori iz podzemlja navode kako je bio plaćeni ubica, nije se libio da se maskira u prosjaka ili ženu da bi se primakao žrtvi. Otela su ga trojica. Mučen je. U podzemlju se govori da su mu svi prsti i jezik odsječeni vinogradarskim makazama. Policija traži njegovo tijelo. Postoji sumnja da je bačen u Dunav... (129);

4 Подвлачење је наше, а упућује на дословни говор лика који није ортографски маркиран (2а), односно на елементе ауторске дидаскалије (2б), (3).

Ne krijem da sam izbačen iz zatvora, a Lece kaže: I mene su izbacili, i neka su, baš im hvala (135); A Caca vikne: Slušaj me dobro ti, svekre, i ti, svekrvo, i ti, majko. Dobro me čujte (183).

*

Neko od gostiju upita načelnika Oberovića – a dozna li se sve ove godine ko je ubio učitelja Derdemeza, onog učitelja što ga ja posinila stara učiteljica partizanka? (31); Otac mi je čak govorio – čuvaj se, kad šetaš noću, ima mnogo lutalica, kidišu (32); Kad su stigle brojke u Vladu, neko se dosjetio da pita – šta je ovo? (33); Govorilo se, nekad, kod naših starih – mora muško da naslijedi zemlju (36); Tako, krenu oni od kuće do kuće i pitaju – kome trebaju radnici? (52); Ujutru je mlada pitala – gdje li si bio sinoć, da nisi nešto imao ti sa njom? (55).

Ауторска дидаскалија у интерпозицији:

Samo ti trči, dragi Amele, rekoh, samo trči, mi ćemo malo raspremiti, kao mačka repom (16); Izvinite, pravdao se direktor rudnika, vratiću ga, ali stvarno nisam znao da vam treba (19); Idi, idi, kaže žena rudaru, da pobijediš pa će te vratit na posao (19); Mensur Cvetkin, reče Caca, više ne izlazi iz kuće, bolestan, star, nemoćan, ostavljen od rodbine... Donesu mu hranu... (104); Boranija, pitam, kud li će Šange sad? (116); Ne, kaže Šange, mene znaju, ali zašto da znaju kako vi izgledate. Drugi ljudi su mi uradili pasoše (118); Ne brini, rekoh mu, mi ćemo te povesti do mame i tate, vrlo brzo (143); Može, može, kaže vrač, samo mi donesi zemlju gdje ona gazi, jedan grumen, i ne brini (149); Neće biti želje, rekoh, neću ići tamo (178).

*

Daj, samo malko ujedi – molio ga narod – nemoj mnogo, tek da se vide zubi (33).

Ауторска дидаскалија у постпозицији:

E, sram vas bilo, odgovara ovaj visoki (15); Malo su ti velike, ali ne mari, narašće noga brzo, reče tetka (17); Вы же не станете убивать людей, вам лучше сдаться, и последствий для вас не будет!, dovikivao je upravnik iz dvorišta (101); Ko li je ubio tog Jeremskog?, pita me Caca (103); Brate, ti znaš, ja sam se udala, ali gotovo je to... Znaš, ostavio me da mu čuvam oca i majku. Preče mu bile zgrade koje zida nego ja. Nije to išlo. Tako mi reče Caca (104); Ne, sad stanuješ kod drugog gazde, u soliteru broj II, kaže Boranija (109); Kako se vi zovete?, pitam (109); E vidiš, Lemez, zbog ovoga smo trebali da idemo u Švedsku, reče Boranija i stavi kesu na Šangetov sto (110); Ne razumem, reče on (111): Maco, sačekaj me, i ne brini molim te, kaže ona meni (113); Vaš muž mi je nešto poznat?, pita doktor pacijentkinju. (113); Kuco, nije mi bilo lako, baš je bilo bolno, kaže ona meni (114); Doručak je u hotelu do deset sati. Treba metu da ispratite ujutru kad izađe iz hotela, kaže Šange (119); Šta li će reći naručilac?, pitam Šangeta (120); Poznadoh ti glas!, kaže mi učitelj (139); Ne, ne, reci slobodno, ja ništa ne krijem od ovog čovjeka, govorio je Lece (146); Pa to je moja struka. Ja sam geolog. Zar nisi znao da sam nekad radio u rudniku?, pita me Šange (155); Ostani, govorila mi je (198).

Примери са ауторском дидаскалијом у антепозицији пружају, како се види, „највећи број графостилемских могућности, како у погледу употребе правописног знака за одвајање дидаскалије и говора лика тако и у погледу избора употребе великог или малог слова" (Ковачевић 2012а: 18). У роману који испитујемо препознате су чак три варијанте овог подмодела: 1) подмодел у којем се ауторска конференса издваја запетом, а иза ње увек долази мало слово, 2) подмодел у којем иза ауторске конферансе долази двотачка, за којом следи велико (у знатно већем броју примера) или мало слово, којим започиње говор лика, и 3) подмодел у којем се ауторска конференса издваја цртом, иза које долази искључиво мало слово.

Прва два типа реализације уочена су у највећем броју потврда и представљају доминантну варијанту подмодела слободног управног говора, док су примери у којима се цртом уводи говор лика спорадични.

Глагол у ауторској дидаскалији појављује се у облику презента, перфекта, као и аориста, који ствара динамичност приповедног тона и имплицира доживљеност глаголске радње.

2.3. Одлика свих досад издвојених примера уведеног слободног управног говора је да у ауторској конференси садрже неки од глагола из групе *verba dicendi*, тј. глаголе који се одликују семантичком компонентом изречености. У таквим случајевима можемо говорити о **изреченом управном говору**. С друге стране, уколико код глагола у ауторској конференси изостаје компонента изговорености, па глагол „једнозначно упућује на чињеницу да исказ говорника није изговорен" (Ковачевић 2012а: 21), реч је о **неизреченом** или **помишљеном управном говору** (в. Катичић 1986: 347). Ова дистинкција, заснована на критеријуму изговорености/неизговорености, присутна је у оквиру свих подмодела управног говора са ауторском дидаскалијом (конферансом). Неки од забележених примера овог подмодела у роману *Бекос* јесу следећи:

(3)

Računao sam, ako ne pokuša da ubije mene, možda će doći da ubije sebe ispred mog radnog mjesta (11); Pisalo je: Čestitamo, dobili ste nagradu na kvizu iz poznavanja nauke (17); Već su mrtvi, mislio je šumar (22); Pomislih: neki slikar bi izložio to kamenje po podu. Izložba narodnog nemorala (26); Mislila sam, sačekaće bar još malo… (54); Šta ako nas bace?, mislim se, ali Boranija mi namiguje, pokazuje da ne brinem (88); Pomislio sam, možda se ipak šale, možda me navlače, da im se pridružim, pa da me ocinkare kod uprave (95); Bio sam ljut na Jeremskog. Da je pretresao sobu kako treba, mene bi ranije protjerali. To pomislih, ali nisam to rekao mojoj Caci (103); Odlazio bih i, mislio sam, kud li je sada taj čovek, da li će se ikad vratiti da zagrli moju neutješnu sestru... (134); Mislim se, nemam kog da pustim niz vodu, taj pištolj mi je dao Burek i otišao u Italiju (137); Pomislih, možda je neko zadužen da prospe priču. Da vidi hoće li mi oblak preći preko lica (146); Dobričina, nije me pitao: Koliko si para dao za diplomu? (170); Kao da rekoh: Morao sam (181).

2.4. Имајући у виду настојање писца да језик и стил писања прилагоди аутентичном говору ликова[5], у роману који се одликује полифонијском нарацијом као посебно експресиван тип управног говора издваја се **гномски управни говор**, који у основи подразумева паремиолошку (општенародну) тачку гледишта. На формалном плану, овај тип управног говора увек је дат у облику неуведеног управног говора или у облику слободног управног говора. Реч је о гномском исказу који се односи на конкретну ситуацију и који припада ауторском говору, при чему најчешће задобија функцију одобравања или побијања говора/поступка некога лика. Стога се може рећи да овај говор представља тачку гледишта у којој

5 На промоцији романа у Тивту, Енес Халиловић је у вези са својим језичким изразом истакао следеће: „Пошто причам са људима различитих занимања, нормално је да учим од њих говор [...]. Језик може да се учи од сваког човека, то није везано за ниво човековог образовања [...]. Језик је дар Божији, постоје људи који занимљиво говоре, и можда сликовитије и боље, и прецизније од других [...]. Овај роман има три различита говора, али опет, у сваком од тих говора можда се види и део мог стила. Примарни циљ [...] јесте да вас прича задржи." Преузето са: <https://www.youtube.com/watch?v=CBe3RdX_e-s&t=1971s> [приступљено 10. 1. 2026].

се сусрећу лик и наратор (в. Ковачевић 2023: 120). За разлику од романа *Људи без гробова* (в. Милошевић 2024: 69), у којем је наведени тип управног говора потврђен усамљеним примером, Халиловић у роману *Бекос* употребљава нешто већи број оваквих конструкција:

(4)

Mnogo ih je koji govore, a malo koji slušaju. Mnogo ih je koji pišu, a malo koji čitaju. Čovjek je sazdan od zemlje i kuda god korača – to je rodni kraj (38–39); Ko mnogo priča o tetki ili o babi, nedostaje mu majčina pažnja – ko hvali štaku, taj nema nogu (43); Neću da ih proklinjem. Svako grlo svoju glavu nosi (62); Da ga prijavim, možda bi ga uhapsili, ali, narod bi rekao – ni pas ne skače dok kučka ne mahne repom – a njegove rodbine mnogo, kako bih otišla na posao i djecu ostavila da ovdje trče i rastu (62–63); Mnogo su zala ljudi svalili na vukove (63); Pretjerana čistoća je nečistoća (81); Možda su svi negdje zajedno. Šta da kažem o njima kad oni o meni znaju sve. Tišina je bolja od laganja (137).

2.5. Пошто роман карактерише причање у три гласа, при чему сваки глас одликује приповедање у првом лицу, присуство великог броја примера у којима се може идентификовати **управни монолошки говор** потврђује наша очекивања. Овај тип говора представља дијалог унутар једне личности или солилоквијумски говор, којим се ствара експресивна функција, а његовом применом најбоље се могу пратити нараторова промишљања (в. Ковачевић 2012б: 316–317). Овим моделом управног говора постиже се интроспективност, компонента нужна за описивање личних доживљаја, што је својствено свим трима приповедачким гласовима у роману *Бекос*. У корпусу се овај вид говора често остварује кроз реторичка питања, која одсликавају преиспитивања наратора. Примери за управни монолошки говор јесу многобројни, а ради илустрације наводимо само неке од њих:

(5)

Zastao sam. Gledam grob moje tetke i vidim, u grobu do nje leži moj pacijent, mladi narkoman koji je prodavao svoju kožu. Na ovom svijetu nisu se poznavali, poznavali su mene, i ja sam poznavao njih. A na tom svijetu da li se bolje poznaju nego što sam ih ja poznavao? Čuju li, vide li jedni druge? (13); Kao i svi pisci, i Vergilije se morao zapitati: ko sam, šta sam, odakle dolazim i kuda idem? (44); Ne mogu Caci da kažem adresu. Lutam Beogradom. Odgovara mi da nisam u stanu gdje uvijek ima droge. Boranija prenoći ili ne prenoći. Preko dana nije tu. Šange navrati i kaže koliko treba da se udari. Ima heroin na kilo udaren 500 i na kilo udaren 250. To se miksa i mi pravimo šta se Šangetu naruči. Heroin stiže iz našeg kraja, uvijek na isti način, kolima hitne pomoći. Možda sam u stanu samo iz jednog razloga. Ako bude trebao neko da padne, da bi imao ko da padne (115–116); Vidio sam i rijeku Ibar. Davno, kad sam čitao putopisca Benedeta Rambertija, upamtih njegovu tvrdnju da je Ibar zapravo rijeka Hebros gde je rastao Orfej. Čak i ako laže Ramberti, sviđa mi se to što je rekao (186).

2.6. **Неуправно-управни говор** се, као модификација основног модела управног говора, одликује реализовањем свих компоненти модела управног говора, укључујући и ауторску дидаскалију и правописне маркере исказа говорника, при чему се као његова специфичност издваја усаглашавање трију лица у облицима глагола и заменица према моделу неуправног, а не према моделу управног говора. Примери овог подмодела јесу малобројни, а ми их наводимо уз реконструисање њима конкурентних облика из модела правог управног говора:

(6)

Često sam išla po gradu ne bih li srela Boraniju da pitam – zna li išta o tebi [← znaš li išta o njemu] (104); Poćutala je malo, pa upita – da li mi [← ti] smetaju ona dvojica pod lipom, ispred ambulante, koji sede za stočićem i igraju šah (178).

3. НЕУПРАВНИ ГОВОР

3.1. За разлику од великог броја потврђених примера правог управног говора, као и његових структурно-стилистичких варијација, у роману *Бекос* забележено је знатно мање примера у којима се препознају основни неуправни говор и његове модификоване варијанте. На структурно-синтаксичком плану, неуправни говор подразумева структуру зависносложене реченице, чије су компоненте ауторска дидаскалија (конференса) као надређена клауза, изрични везник и права изрична или зависноупитна изрична клауза, чију садржину чини препричани управни говор (в. Катичић 1986: 349–351). На комуникативном плану као основно обележје неуправног говора издваја се његова обавештајна вредност (в. Ковачевић 2012б: 188). Имајући у виду то да **основни неуправни говор** не одликује изражена емотивно-експресивна вредност, очекивано је што је забележен у невеликом броју примера[6]. Овај граматикализовани тип неуправног говора најчешће се уводи изричним везником *да* и везником *како*, док су случајеви са зависно-упитном изричном клаузом малобројнији. Потврдићемо то следећим примерима:

(7а) прави неуправни говор са изричним везником *да*:

Godine prolazile, ja ga liječio, ali bez uspjeha; čak sam predlagao da ode drugom psihijatru (10); Naravno, to sam sve prenio policiji i kolegama, ali i policajci i psihijatri rekoše da je bezopasan (11); A Šumar kaže da on pijucka, ali se samo jednom napio da ne zna za sebe (21); Okrenu se Šapranov prema nama i tiho reče da na krovovima okolnih zgrada vidi snajperiste (101); Šapranov se drao, govorio im da se udalje, ali nisu se obazirali... (102); Vlasnik njive i bunara u kom su stradali supružnici rekao je novinarima da je opazio automobil jedne večeri (132); Centar za socijalni rad je saopštio da će o dječaku brinuti tetka, majčina sestra koja je inače podstanarka, pa se na ovaj način rješava i pitanje odgoja djeteta bez roditelja i stambeno pitanje čistačice koja je slabog imovnog stanja (132); Burek mi reče da će se vratiti na Pešter (163); Kao što čuješ, Šumar je Amelu oživio, ali priča mi Lemez da je Šumar ubio inženjera meketanjem (174); Rekao mom sinu da će doći vreme kada će zakon pobediti mafiju koja je prodavala decu (195); Govorio sam da su i kafandžija i njegova žena bezopasni (195); Rekoše da će je proslediti inspektorima koji još uvek pokušavaju da otvore usta kafandžiji i njegovoj ženi (198); Ja im kažem da sam od ljudi pobegao (200).

(7б) прави неуправни говор са изричним везником *како*:

I, taman se stopalo približavalo onom trenu da se kaže kako su mi čizmice taman, ali se odlijepiše đonovi, naprijed, na špicu, i otac reče da će to lako obućar zalijepiti (17–18); Službenica Avakumova je rekla kako je sigurna da ja nisam ubio Jeremskog (102); Učitelj mi priča kako je Caca bila brižna kad nije znala gdje sam ja. Pod čelo joj se ugnijezdio strah (108); Pričaju kako sam bio naivan kad sam okretao ključ u kolima (116); A dvije bake se srele baš ispred mene i pričaju kako je sve skupo na pijaci (123); Kovrdžavi mi priča kako

6 У наведеним примерима подвучени су везници као „граничници" ауторске дидаскалије и неуправног говора (7а), (7б), односно подвучене су зависно-упитне клаузе у целости (7в).

sad moramo biti precizniji nego ikad ranije (128); I ja pričam Boraniji kako je moj drug Amel koji trči, iz tekstilne fabrike prešao u poljoprivredni kombinat. Otkupljuje sir (129); Baka je došla da nam kaže kako će komunalci ujutru doći, pa da pripremimo smeće (143); Sretnem ga, on mi priča kako mu je otac napravio specijalni sportski jelovnik, sprema se da ide u Njujork, na maraton... (158).

(7в) прави неуправни говор са зависно-упитном изричном клаузом која је саставни део обавештајне зависносложене реченице:

Nisam te pitao zašto želiš otići (12); Ne pitam zašto odlaziš iz svog Despotovca. Ne pitam kakva te misao vodi prema besputnoj visoravni okruženoj planinama (12); Sve nam je to otac poslije prepričavao, kafana se još ne prazni, svi čekaju – ko li će prvi pasti na patos (20); I tako, krećemo mi u grad, presvlačimo se, Boranija napravi jednu grešku; ispade mu teniska lopta iz nogavice; ja se zaledim – ali ne pitam šta će mu (67).

3.2. Основни модел неуправног говора подложан је модификацијама којима настају уметнички изражајнији подмодели – како на плану стилогености, тако и на плану стилематичности. Редукцијом везивног елемента зависне клаузе настаје основна модификација модела неуправног говора. Дакле, уколико се из структуре модела неуправног говора изостави везник зависне клаузе, добија се **неконекторски неуправни говор**, који има све граматичке особине као и основни модел неуправног говора, изузев везника (в. Ковачевић 2012а: 26), с том напоменом да се у нашем корпусу у свим ексцерпираним примерима бележи запета. У овом типу неуправног говора усаглашавање категорије лица у глаголским облицима и присвојним и личним заменицама условљено је глаголом из ауторске конферансе (в. Катичић 1986: 349–351), што у роману који анализирамо, у којем изостају наводници као ортографски маркери управног говора, представља основну разликовну црту између уведеног слободног управног говора и неконекторског неуправног говора. Наредни примери илуструју овај тип неуправног говора:

(8)

Javio si mi, dragi Martine, želiš otići iz svog kraja bilo gdje (12); Ako želiš da se na Pešteri zaposliš, čuo sam od mojih drugova Lemeza i Šumara, za ljekara ima posla u planinskoj ambulanti. Rekao si, u prethodnoj poruci, želiš bilo gdje, i na kraj svijeta (12); Kažu, ni vrata ne zaključava, jer ne bi ponekad mogao da ih otvori, a, ako umre, da ne obijaju... (104); A, pričao mi je, kad vidi neki par, kad jednom vidi taj čin, zasiti se pa traži nove... (107); Pištolj će, reče, uništiti kod nekog limara (124); Rekoh, bio sam u Afrikandi. Hladna je. U Rusiji (133); Rekoh, nemam sad kod sebe dvije stotine maraka, ali da donesem sutradan (140); Kažu, bavio se svim i svačim (148); Reče, treba da otputujemo iza Rima, na Tirensko more, u gradić (154); Rekoh, i Pitagora je svirao frulu (177); I reče, za tu krađu dobro zna psihijatrova žena, profesorka u školi i vlasnica igraonice (194).

3.3. Слободни неуправни говор „с апстрактно-граматичке тачке гледишта – говори аутор, док с тачке гледишта стварног смисла целог контекста – говори јунак" (Бахтин 1980: 164), због чега овај тип неуправног говора представља „стилско двогласје", јер „у себи меша ознаке два дискурзивна догађаја (приповедачевог и дискурзивног чина лика), два стила, два језика, два гласа, два семантичка и аксиолошка система" (Принс 2011: 185). **Полуслободни неуправни говор** настаје као варијанта слободног неуправног говора која је по својим структурним карактеристикама подударна моделу неконекторског неуправног говора (имајући у

виду да у свом саставу има и дидаскалију и препричани говор лика), док је на стилистичком плану сродна моделу правог слободног неуправног говора (в. Ковачевић 2012а: 31). У анализираном корпусу уочен је мали број примера који се могу уврстити у овај тип неуправног говора:

(9)

I kaže, najbolje bi bilo da uništiš [← uništim] tu frulu. Jer ako te [← me] nađu i pritisnu, moraš [← moram] sve priznati (124); Nas trojica plivamo u jezeru, Amel neće, kaže nije mu [← nije mi] danas do plivanja (125); I reče, od sada, kad mi pošalje [← ti pošaljem] poruku sa nepoznatog broja: dragi, zašto se ne javljaš. To je šifrovan poziv da dođem [← dođeš] u Beograd (127); Rekoše mi, treba jednom čovjeku da pomognem [← pomogneš] (127); Stari mornar mi reče, Šange i Boranija su poručili da ne dolazim [← dolaziš] u Italiju bez novih papira (152).

4. ЗАКЉУЧАК

Спроведеном анализом у роману *Бекос* Енеса Халиловића издвојени су следећи типови преношења туђег говора: 1) неуведени управни говор (реплика дијалога, одсечни дијалог), 2) уведени и неуведени слободни управни говор, 3) изречени и неизречени (помишљени) управни говор, 4) гномски управни говор, 5) управни монолошки говор, 6) неуправни говор (основни модел), 7) неконекторски неуправни говор и 8) полуслободни неуправни говор. У складу са полазишном претпоставком, потврђена је изразита фреквентност модификација основних модела преношења туђег говора, пре свега у оквиру управног говора, који се у роману показује као доминантно средство за преношење не само логичко-информативних већ и емоционално-експресивних и аксиолошких садржаја. Као доминантан тип преношења туђих речи издваја се уведени слободни управни говор, што је у складу са специфичним графостилемским устројством анализиране прозе, у којој се говор ликова реализује без употребе ортографских маркера, уз варијабилно позиционирање ауторске дидаскалије. Овакав пишчев манир јесте изразито стилоген и оправдан, будући да од читаоца захтева појачану интерпретативну и емотивну ангажованост. Сви модели преношења туђег говора уочени у роману *Бекос* значајно доприносе експресивности и динамици приповедног поступка, при чему се кроз њихову разуђену употребу остварује јасније диференцирање, али и функционално повезивање ауторског и „неауторског" говора. На тај начин, типови преношења туђих речи показују се као једно од кључних средстава обликовања наративне перспективе и стилске препознатљивости Халиловићеве прозе.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Ашић, Додиг 2014: Т. Ашић, М. Додиг, Слободни индиректни говор у романима *Тврђава* и *Дервиш и смрт* Меше Селимовића и његови преводни еквиваленти у француском језику, Источно Сарајево: *Наука и глобализација*, 8/1, Источно Сарајево, 377–392.

Бахтин 1980: М. Бахтин, *Марксизам и филозофија језика*, Београд: Нолит.

Вељовић 2013: Б. Вељовић, Слободни неуправни говор у роману *Друга књига Сеоба* Милоша Црњанског, Пале: *Радови Филозофског факултета*, 15/1, Пале, 434–458.

Јањић 2023: А. Јањић, Видови моћи у делима Енеса Халиловића, *у*: Б. Мишић Илић, В. Лопичић, И. Митић, С. Игњатовић (ред.), *Језик, књижевност, моћ*, Ниш: Филозофски факултет, 509–520.

Катичић 1986: Р. Катичић, *Синтакса хрватскога књижевног језика. Нацрт за граматику*, Загреб: ЈАЗУ – Глобус.

Ковачевић 2012а: М. Ковачевић, О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора, Београд: *Српски језик*, 17, Београд, 13–38.

Ковачевић 2012б: М. Ковачевић, *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд: СКЗ.

Ковачевић 2023: М. Ковачевић, Саоднос графостилема и типова туђег говора у Тохољевом роману *Звона за Тројицу*, *у*: Ј. Делић (ред.), *Ћоровићеви сусрети. Српска проза данас. Књижевно дјело Мирослава Тохоља*, Билећа: СКПД „Просвјета", 111–133.

Ковачевић 2025: М. Ковачевић (ред.), *Књижевно стваралаштво Енеса Халиловића*, Андрићград: Андрићев институт.

Лутовац Казновац, Танасковић 2020: Т. Лутовац Казновац, Т. Танасковић, Типови туђег говора у роману *Бернардијева соба* Слободана Тишме, *у*: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ред.), *Српски језик, књижевност, уметност* (*зборник радова са XIV међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*: *25–27. X 2019*), Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет, 7–106.

Милошевић 2023: М. Милошевић, Типови туђег говора у роману *Људи без гробова* Енеса Халиловића, Јагодина: *Узданица*, XX/2, 61–74.

Николић 2020: М. Николић, Србистичка истраживања типова туђег говора током последње две деценије, Београд: *Српски језик*, 25, Београд, 287–301.

Принс 2011: Џ. Принс, *Наратолошки речник*, Београд: Службени гласник.

Промоција романа *Бекос* – Енес Халиловић. <https://www.youtube.com/watch?v=CBe3RdX_e-s&t=1971s>. 10. 1. 2026.

Рибаћ 2024: М. Рибаћ, О типовима говора у роману *Небо, тако дубоко* Весне Капор, Јагодина: *Узданица*, XXI/1, 127–139.

Ристановић 2019: У. Ристановић, Наслеђе женских протагониста у романима Борисава Станковића, Драгослава Михаиловића и Енеса Халиловића, Тузла: *Друштвене и хуманистичке студије*, 3 (9), Тузла, 97–112.

Халиловић 2025: Е. Халиловић, *Бекос*, Београд: Лагуна.

Џанковић 2018: Б. Џанковић, Разорност Халиловићевог смеха, Крагујевац: *Липар*, 66, Крагујевац, 87–103.

TYPES OF SPEECH IN THE NOVEL *BEKOS* BY ENES HALILOVIĆ

Summary

In this paper, we aim to identify and describe the types of reported speech in the novel *Bekos* by Enes Halilović, published in 2025. Using a structural approach, we first describe the grammaticalized models of reported speech – direct and indirect speech – while also analyzing their modifications. Given that the methodological framework is based on a syntactic–stylistic perspective, we also examine the stylistic effects of the use of all recorded models of reported speech, following the classification proposed by Miloš Kovačević (2012a, 2012b, 2023). The analysis identifies the following models of reported speech: 1) unintroduced direct speech (dialogue turns, clipped dialogue), 2) introduced and unintroduced free direct speech, 3) uttered and unuttered (thought) direct speech, 4) gnomic direct speech, 5) monologic direct speech, 6) indirect speech (basic model), 7) non-connector indirect speech, and 8) semi-free indirect speech.

Keywords: reported speech, direct speech, indirect speech, modifications of basic models, syntax, stylistics, *Bekos*, Enes Halilović

Milojka S. Ribać
Marko M. Milošević